

ІНТРОДУКЦІЯ ВИДІВ РОДИНИ CORNACEAE DUMORT. В УКРАЇНІ І ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

А. В. ЛЯМІЧЕВА¹, С. В. КЛИМЕНКО²

¹ Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова
Україна, 01030, Київ, вул. Пирогова, 9

² Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України
Україна, 01014 Київ, вул. Тимірязєвська, 1

Розглянуто інтродуковані в Україну види родини Cornaceae Dumort. Наведено результати та перспективи використання численних її представників як декоративних, плодових та лікарських.

Численні представники родини Cornaceae Dumort. (деренові) розповсюджені в основному в субтропічних і помірних областях Північної півкулі, декілька видів — в Арктиці і у Південній півкулі [8].

Немає одностайної думки щодо кількості видів та класифікації родини Cornaceae. А.Л. Тахтаджян [9] включає до її складу 65 видів і 3 роди — *Cornus*, *Swida*, *Afrocrania*, зазначаючи, що рід *Cornus* часто поділяють на декілька родів, зокрема *Chamaerocyllum*, *Dendrobenthamia*, *Benthamidia*. Зважаючи на те, що система А.Л. Тахтаджяна розроблена лише до рівня роду, ми дотримуємося класифікації родини Cornaceae, розробленої А.І. Поярковою [2], з урахуванням доповнень і уточнень С.К. Черепанова [14, 15].

Деренові — це переважно листопадні дерева і кущі, але є серед них і напівкущики зі щорічно відмираючою надземною трав'янистою частиною (види роду *Chamaerocyllum*). Більшість з них використовують як декоративні рослини (представники родів *Cornus*, *Swida*, *Bothrocaryum*, *Cynoxylon*, *Auscuba*), декілька — як плодові і лікарські. Найбільш цінною плодовою рослиною є дерен

справжній, або кизил (*Cornus mas* L.), їстівні плоди мають також дерен лікарський (*Cornus officinalis* Sieb. et Zucc.), циноксилон головчастий, або полуничне дерево (*Cynoxylon capitata* (Wall. ex Roxb.) Nakai), циноксилон японський (*Cynoxylon japonica* (DC.) Nakai), дерен канадський (*Chamaerocyllum canadense* (L.) Graebn.) тощо. Більшість представників родини Cornaceae — хороші медоноси, містять біологічно активні речовини, зокрема дубильні, деякі мають цінну деревину та інші корисні властивості.

У природній флорі України поширені лише 3 види родини деренових: дерен справжній, або кизил (*Cornus mas*), — в лісах у вузькій придністровській смузі від західного кордону Івано-Франківської до північної частини Одеської обл., в східній частині Придніпровської височини і в Криму [11, 16]; свидина кров'яна (*Swida sanguinea* (L.) Opiz) — майже повсюдно; свидина південна (*Swida australis* (C. A. Mey.) — в Криму. Ці самі види широко використовуються в культурі: *S. sanguinea* і *S. australis* як декоративні, а *C. mas* — як плодова, декоративна і лікарська рослина.

Зважаючи на те, що асортимент аборигенних видів родини Cornaceae в Україні дуже бідний, а до її складу належить багато цінних у господарському відношенні видів,

ботанічні сади і дендропарки давно займаються інтродукцією деревних на територію України. На сьогодні нараховується близько 20 інтродукованих видів різного географічного походження (таблиця). Деякі з них набули широкого розповсюдження, інші представлені лише в колекціях ботанічних садів і дендропарків.

Найпоширенішими інтродуцентами родини Cornaceae на території України є свидина біла (*Swida alba* (L.) Opiz) і свидина паросткова (*Swida stolonifera* (Michx.) Rydb.). *Swida alba* має дуже широкий природний ареал, що знаходиться в межах євразійських провінцій Циркумбореальної флористичної області, Східноазіатської та Ірано-Туранської флористичних областей (районування за А.Л. Тахтаджяном [10]). В Україну цей вид був інтродукований вперше Краснокутським дендропарком у 1809 р., прекрасно акліматизувався, добре росте, щорічно цвіте і плодоносить. В умовах України, як і на батьків-

щині, *Swida alba* — це високий кущ (до 3 м) з тонкими гілками, кора яких має яскраво-червоний колір. Середня дата початку цвітіння в Києві — 28 травня, кінця — 16 червня. Характеризується високою морозостійкістю та невибагливістю до ґрунтових умов (хоча краще росте на багатих вологих ґрунтах), стійка до пилового і газового забруднення, до нагрівання асфальту, що робить її особливо цінною для озеленення промислових міст. *Swida alba* поширена в садах і парках по всій території України, використовується для створення живоплотів (добре витримує стрижку), у групових та поодиноких насадженнях, а також у лісомеліорації [1—4].

У 1957 р. в Україну була завезена *Swida stolonifera*, ареал якої знаходиться в межах Канадської провінції Циркумбореальної флористичної області. За біологічними особливостями цей вид дуже близький до попереднього і розповсюджений у нас не менш широко незважаючи на те, що був інтроду-

Види Cornaceae Dumort. в Україні (інтродуковані і аборигенні)

Рід	Вид	Природний ареал
<i>Aucuba</i> Thunb.	<i>A. japonica</i> Thunb.	Японія, Південна Корея
<i>Cornus</i> L.	<i>C. officinalis</i> Sieb. et Zucc. <i>C. mas</i> L.	Північно-Східний Китай, Корея, Японія Західна Україна, Молдова, Крим, Кавказ, Південна Європа, Мала Азія
<i>Swida</i> Opiz.	<i>S. alba</i> (L.) Opiz. <i>S. amomum</i> Small. <i>S. asperifolia</i> Small. <i>S. australis</i> (C. A. Mey.) Pojark. ex Grossh. <i>S. baileyi</i> (Coulter. et Evans) Rydb. <i>S. bretschnideri</i> (L. Henry) Sojak <i>S. hemsleyi</i> (S. K. Schneider et Wangerin) Sojak <i>S. iberica</i> (Woronow) Pojark. ex Grossh. <i>S. obliqua</i> (Rafin.) Moldenke <i>S. poliophylla</i> (Schneider et Wangerin) Sojak <i>S. pubescens</i> (Nutt.) Standley <i>S. pumila</i> (Koehe) Sojak <i>S. racemosa</i> (Lam.) Moldenke <i>S. rugosa</i> (Lam.) Rydb. <i>S. sanguinea</i> (L.) Opiz. <i>S. stolonifera</i> (Michx.) Rydb. <i>S. walteri</i> (Wangerin) Sojak	Північна Європа, Західний і Східний Сибір, Далекий Схід, Монголія, Північно-Східний Китай, Японія Північна Америка Північна Америка Крим, Кавказ, Нижня Волга Мала Азія Північна Америка Північний Китай Центральний Китай Східний Кавказ і Південне Закавказзя Північна Америка Центральний Китай Захід Північної Америки Північна Америка Північна Америка Північна Америка Від Прибалтики до Нижнього Дону, Атлан- тична і Середня Європа до Балканського п-ва Північна Америка Центральний Китай
<i>Synoxylon</i> Raf.	<i>C. capitata</i> (Wall. ex Roxb.) Nakai <i>C. florida</i> (L.) Rafin. ex Jacks. <i>C. japonica</i> (DC.) Nakai	Індія, Гімалаї Південна Канада, центральна частина Північної Америки Японія, Корея

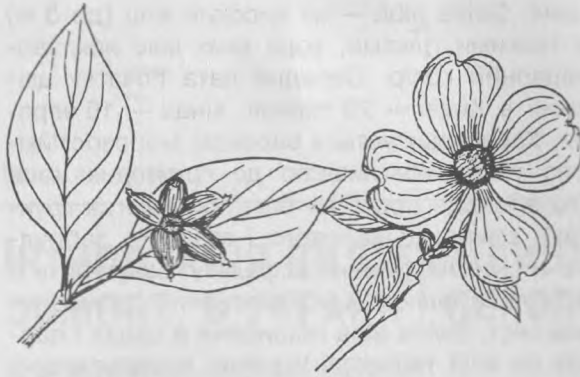

Рис. 1. Суцвіття і плоди *Swida florida* (L.) Rafin. ex Jacks

кований значно пізніше. В умовах України зимо- і посухостійка, досягає таких розмірів, як на батьківщині (заввишки до 2,5 м). Починає цвісти у кінці травня — на початку червня. Характерною особливістю цього виду є явище повторного цвітіння, яке спостерігається досить часто і триває до осені [3, 7]. Стійкість в культурі, простота розмноження поряд з декоративними якостями обумовили широке використання цього виду в озелененні в Україні (крім південних областей) [6], а завдяки здатності до утворення кореневої порості *Swida stolonifera* застосовується в лісомеліорації для закріплення схилів та берегів річок.

У різні роки XIX—XX ст. в окремі пункти України були інтродуковані інші види деревних, зокрема свидина запашна (*Swida atomum* Small.), с. шорстколиста (*S. asperifolia* Small.), с. коса (*S. obliqua* (Ratin.) Moldenke), с. карликова (*S. pumila* (Koehe) Sojak), с. китицевидна (*S. racemosa* (Zam.) Moldenke), с. Бейлі (*S. baileyi* (Coul. et Evans)), с. зморшувата (*S. rugosa* (Zam.) Rydb.), с. Вальтера (*S. walteri* (Wangerin) Sojak), які походять з різних флористичних областей Північної Америки, с. Бретшнейдера (*S. bretschneideri* (Z. Henry)), с. Гемслі (*S. hemsleyi* (S.K. Schneider et Wangerin) Sojak), с. сиволиста (*S. poliophylla* (S.K. Schneider et Wangerin) Sojak), дерен лікарський (*Cornus officinalis* Sieb. et Zuss.) зі Східноазіатської області. Це декоративні дерева і кущі, які добре ростуть у місцях інтродукції, цвітуть і плодоносять, зимо- і посухостійкі, рекомен-

дуються для впровадження у зелене будівництво, але на сьогодні не набули ще широкого розповсюдження [2, 3]. Початок цвітіння цих видів припадає на кінець травня — середину червня і триває в середньому від 10—15 до 25 днів. Свидина шорстколиста цвіте протягом 70 днів і більше. У всіх видів свидини молочно-білі квітки зібрані в суцвіття по 50—150 шт. Деяким видам, зокрема свидині Бейлі і с. зморшуватій, властиве явище повторного цвітіння. Такі строки і характер цвітіння дозволяють використовувати інтродуковані види роду *Swida* для створення садово-паркових ансамблів з тривалим цвітінням протягом всього літа, а якщо включати до їхнього складу такі ранньоквітучі види, як *Cornus mas* і *Cornus officinalis*, то загальний період цвітіння продовжиться ще на 1,5—2 міс і триватиме з квітня до вересня.

Особливої уваги заслуговує корейсько-японський вид *Cornus officinalis*. Це не тільки декоративна рослина з їстівними плодами, але й лікарська, про що свідчить її назва. За даними Р. Ланкастера [17], *Cornus officinalis* має таку саму зимостійкість, як *Cornus mas* (який вирощується на території України майже повсюди), добре витримує посухи, невибагливий до ґрунтів. Згідно з каталогом [5], дерен лікарський представлений у колекціях Ботанічного саду Одеського університету та дендропарку "Тростянець", є дані стосовно того, що він успішно ріс, цвів і плодоносив у Києві [2, 3], але з невідомих причин не зберігся. Це цікавий об'єкт для подальшого вивчення з метою впровадження його в культуру в Україні.

У 50-х роках XX ст. в ЦРБС АН УРСР був інтродукований ще один вид деревних — циноксилон квітучий (*Swida florida*) [2, 4], батьківщиною якого є Південна Канада та приатлантичні і південні штати центральної частини Північної Америки. *S. florida* надзвичайно красивий під час цвітіння завдяки великим яскраво-білим чи рожевим пелюсткоподібним брактеем, які оточують суцвіття (рис. 1). Восени листки і плоди набувають червоного забарвлення, що надає рослинам особливої привабливості. Цей вид зрідка культивується в Криму [12], є в колекціях Донецького ботанічного саду НАН

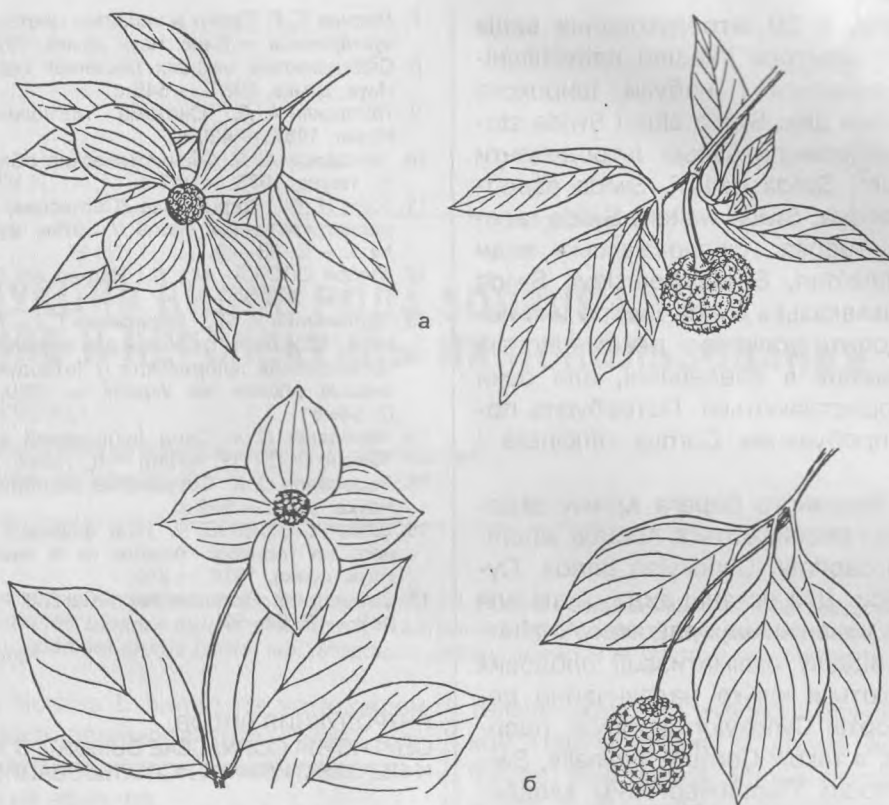

РИС. 2. Суцвіття і супліддя *Cornoxylon capitata* (Wall. ex Roxb.) Nakai (а) і *Cornoxylon japonica* (DC.) Nakai (б)

України (цвіте і плодоносить), ботанічного саду Харківського сільськогосподарського інституту, заповідника "Асканія-Нова" (цвіте і плодоносить), дендропарку "Олександрія" [5], ріс у Києві, цвів і слабо плодоносив (у суворі зими підмерзали молоді пагони), але не зберігся [2, 3, 5]. А.І. Пояркова [12] зазначає, що *Cornoxylon florida* культивується в Середній Європі вже 200 років і виявився досить зимостійким, тому його можна вирощувати з успіхом і в Україні.

На Південному березі Криму культивується ще один вид роду *Cornoxylon* — циноксилон головчастий, або полуничне дерево (*C. capitata* (Wall. ex Roxb.) Nakai), чудова декоративна рослина з їстівними плодами, зібраними в супліддя, які мають полуничний аромат (рис. 2, а). Природний ареал цього виду знаходиться в межах Кхасі-Маніпурської провінції Східноазіатської флористичної області. Інший вид цього роду — цинок-

силон японський (*C. japonica* (DC.) Nakai), відомий також під назвою *Cornus Kousa*, не поступається попереднім видам за декоративними якостями (рис. 2, б), має їстівні плоди, але більш зимостійкий, ніж *C. capitata* [12], і тому перспективний для інтродукції і випробування на території України.

В Криму у відкритому ґрунті росте аукуба японська (*Aucuba japonica*), останнім часом віднесена до родини *Aucubaceae* [9]. Це декоративне деревце або кущ, батьківщиною якого є Китай, Японія і Південна Корея (Східноазіатська флористична область). Аукуба японська вперше була інтродукована Нікітським ботанічним садом на початку XIX ст. За даними Ф.С. Пилипенка [4], на Південному березі Криму в умовах доброго зволоження росте задовільно, але у суворі зими підмерзає. Аукуба японська більш відома в Україні як кімнатна рослина, що використовується в озелененні закритих приміщень для створення композицій і як солітер [13].

Таким чином, з 20 інтродукованих видів деревох на території України найуспішніше акліматизувалися і набули широкого розповсюдження два: *Swida alba* і *Swida stolonifera*. Північноамериканські інтродуценти *Swida amomum*, *Swida baileyi*, *Swida asperifolia*, *Swida obliqua*, *Swida walteri*, *Swida racemosa*, *Swida rugosa*, східноазіатські види *Swida bretschnideri*, *Swida hemsleyi*, *Swida poliophylla*, закавказька *Swida iberica* акліматизувалися досить успішно і рекомендовані для впровадження в озелененні, але поки що мало використовуються. Потребують подальшого випробування *Cornus officinalis* і *Swida pumila*.

В умовах Південного берега Криму задовільно ростуть і розвиваються *Aucuba japonica*, *Synoxylon capitata*, *Synoxylon florida*, *Synoxylon japonica*. Два останні види цікаві для випробування у північніших районах України.

У колекції відділу акліматизації плодкових рослин вивчаються кілька надзвичайно декоративних сортів *Synoxylon japonica*, одержаних із США, а також *Cornus officinalis*, *Swida amomum* тощо. Першочерговим завданням зараз є вивчення методів вегетативного розмноження, що дасть можливість впровадити в озеленення найперспективніші декоративні види. Одночасно вивчається насіннєве розмноження інтродукованих видів — період спокою і передпосівна підготовка насіння.

1. *Деревья и кустарники декоративных городских насаждений Полесья и Лесостепи УССР* / Под общ. ред. Н. А. Кохно. — Киев: Наук. думка, 1980. — 235 с.
2. *Деревья и кустарники, культивируемые в Украинской ССР: Покрытосеменные* / Под общ. ред. Н. А. Кохно. — Киев: Наук. думка, 1986. — 719 с.
3. *Деревья и кустарники: Покрытосеменные* / Под ред. Л. И. Рубцова. — Киев: Наук. думка, 1974. — 590 с.
4. *Деревья и кустарники СССР: Дикорастущие, культивируемые и перспективные для интродукции* / Под ред. С. Я. Соколова. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1960. — Т. 5. — 543 с.
5. *Каталог деревьев и кустарников ботанических садов Украинской ССР*. — Киев: Наук. думка, 1987. — 69 с.
6. *Качалов А. А. Деревья и кустарники*. — М.: Лесн. пром-сть, 1970. — 406 с.

7. *Мисник Г. Е. Сроки и характер цветения деревьев и кустарников*. — Киев: Наук. думка, 1976. — 388 с.
8. *Определитель высших растений Украины*. — Киев: Наук. думка, 1987. — 546 с.
9. *Тахтаджян А. Л. Система магнолиофитов*. — Л.: Наука, 1987. — 439 с.
10. *Тахтаджян А. Л. Флористические области Земли*. — Л.: Наука, 1978. — 247 с.
11. *Удра И. Ф. Cornus mas (Cornaceae) на Украине — реликт третичных лесов* // Ботан. журн. — 1984. — № 1. — С. 33—42.
12. *Флора СССР*. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1951. — Т. 17. — 390 с.
13. *Черевченко Т. М., Борисенко Т. И., Правдзіва Г. С. та ін. Ассортимент рослин для озеленення інтер'єрів промислових підприємств* // Інтродукція та акліматизація рослин на Україні. — 1980. — Вип. 16. — С. 54—61.
14. *Черепанов С. К. Свод дополнений и изменений к "Флоре СССР" (Т. 1—30)*. — Л.: Наука, 1973. — 667 с.
15. *Черепанов С. К. Сосудистые растения СССР*. — Л.: Наука, 1981. — 509 с.
16. *Шеляг-Сосонко Ю. Р. Ліси формації дуба звичайного на території України та їх еволюція*. — Київ: Наук. думка, 1974. — 240.
17. *Lancaster R. Plant profiles* // Gard. J. — 1990. — 115, pt 2. — P. 58—59.

Надійшла 17.08.99

ИНТРОДУКЦИЯ ВИДОВ СЕМЕЙСТВА CORNACEAE DUMORT. В УКРАИНЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

А. В. Лямичева¹, С. В. Клименко²

¹ Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова, Киев

² Национальный ботанический сад им. Н. Н. Гришко НАН Украины, Киев

Рассмотрены интродуцированные в Украину виды семейства Cornaceae Dumort. Представлены результаты и перспективы использования многочисленных его представителей как декоративных, плодовых и лекарственных.

INTRODUCTION OF CORNACEAE DUMORT. FAMILY SPECIES IN UKRAINE AND PROSPECTS OF THEIR USAGE

A. V. Lyamicheva¹, S. V. Klimenko²

¹ M. P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv

² M. M. Grishko National Botanical Gardens, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

The article is devoted to the introduced Cornaceae Dumort. family species in Ukraine. The results and prospects of the usage of its numerous decorative, fruit and herb representatives are presented.